

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

VƯƠNG THỊ HỒNG

**BIỂU TƯỢNG VỀ QUYỀN LỰC
TRONG THẦN THOẠI NGƯỜI VIỆT**

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Ngô Thị Thanh Quý

THÁI NGUYÊN - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực và nội dung này chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nghiên cứu nào trước đó.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Vương Thị Hồng

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc đến PGS.TS. Ngô Thị Thanh Quý - người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ em trong suốt quá trình thực hiện và hoàn thành luận văn này.

Em xin gửi lời cảm ơn chân thành tới các cán bộ, giảng viên khoa Ngữ văn, khoa Sau Đại học trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên đã chỉ bảo tận tình và tạo điều kiện thuận lợi cho em trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu để hoàn thành luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn những ý kiến nhận xét, đánh giá, góp ý quý báu của Hội đồng khoa học đánh giá luận văn giúp em hoàn thiện hơn luận văn này.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2018

Tác giả luận văn

Vương Thị Hồng

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	2
3. Mục đích nghiên cứu	8
4. Nhiệm vụ nghiên cứu	8
5. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	9
6. Phương pháp nghiên cứu	9
7. Đóng góp của đề tài	10
8. Cấu trúc đề tài.....	11
NỘI DUNG	12
Chương 1: LÝ THUYẾT VỀ BIỂU TƯỢNG QUYỀN LỰC VÀ THỂ	
LOẠI THẦN THOẠI	12
1.1. Lý thuyết về biểu tượng quyền lực.....	12
1.1.1. Khái niệm biểu tượng	12
1.1.2. Một số đặc điểm của biểu tượng	17
1.1.3. Phân loại biểu tượng.....	18
1.1.4. Thần thoại người Việt - biểu tượng quyền lực tự nhiên.....	19
1.2. Thần thoại Việt Nam	21
1.2.1. Khái niệm thần thoại.....	21
1.2.2. Các nhóm thần thoại tiêu biểu	23
1.2.3. Phân biệt thần thoại với một số thể loại khác.....	24
1.3. Khảo sát biểu tượng về quyền lực trong thần thoại người Việt	28

1.3.1. Nhận diện các biểu tượng về quyền lực tiêu biểu trong thần thoại người Việt	28
1.3.2. Bảng thống kê	29
1.3.3. Nhận xét	30
Chương 2: NHỮNG BIỂU TƯỢNG QUYỀN LỰC TIÊU BIỂU TRONG THẦN THOẠI NGƯỜI VIỆT	33
2.1. Biểu tượng lửa	35
2.1.1. Biểu tượng lửa trong văn hóa nhân loại	35
2.1.2. Biểu tượng lửa trong thần thoại người Việt	37
2.2. Biểu tượng “thần khổng lồ” tự nhiên	44
2.2.1. Biểu tượng “thần khổng lồ” tự nhiên trong văn hóa nhân loại	44
2.2.2. Biểu tượng “thần khổng lồ” tự nhiên trong thần thoại người Việt	45
2.3. Biểu tượng nước	48
2.3.1. Biểu tượng nước trong văn hóa nhân loại	48
2.3.2. Biểu tượng nước trong thần thoại người Việt	50
2.4. Biểu tượng đất	55
2.4.1. Biểu tượng đất trong văn hóa nhân loại	55
2.4.2. Biểu tượng đất trong thần thoại người Việt	56
Chương 3: NGHỆ THUẬT XÂY DỰNG BIỂU TƯỢNG VỀ QUYỀN LỰC TRONG THẦN THOẠI NGƯỜI VIỆT	61
3.1. Tính hệ thống của các biểu tượng	61
3.2. Kết cấu, cốt truyện	63
3.2.1. Kết cấu	63
3.2.2. Cốt truyện	64
3.3. Hình tượng nhân vật	65
3.3.1. Thân và cơ sở hình thành hình tượng nhân vật thần quyền lực trong thần thoại người Việt	66

3.3.2. Đặc điểm của hình tượng nhân vật thần quyền lực	72
3.4. Ngôn ngữ nghệ thuật	85
3.4.1. So sánh.....	86
3.4.2. Phóng đại	88
KẾT LUẬN.....	91
DANH MỤC CÔNG TRÌNH KHOA HỌC LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN VĂN ..	93
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	94

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Văn học dân gian với tư cách là nghệ thuật ngôn từ, là một trong hai bộ phận của văn học dân tộc. Tuy nhiên không chỉ có thế, văn học dân gian còn là một phần không thể thiếu của văn hóa dân gian, nó vừa có tính độc lập tương đối vừa có nhiều mối quan hệ phong phú, đa dạng và tinh tế với các bộ phận khác của văn hóa dân gian. Trong những mối quan hệ đó, văn học dân gian có cơ hội để bộc lộ sinh động nhất vai trò của mình.

Thần thoại là một thể loại xuất hiện sớm nhất trong lịch sử hình thành và phát triển của văn học dân gian, thần thoại được đánh giá là “Vẻ đẹp một đi không trở lại” của loài người khi xã hội nguyên thủy đã kết thúc. Ra đời trong giai đoạn đầu của sự phát triển xã hội, thần thoại có vai trò tích cực đối với con người. Thần thoại là phương tiện nhận thức quan trọng của người nguyên thủy, đồng thời cũng là một trong những nguồn gốc đầu tiên hình thành nên bao giá trị tinh thần, bao nét đẹp văn hóa truyền thống của dân tộc. Đối với người đời sau, thần thoại không chỉ có giá trị như những tư liệu quý để tìm hiểu về lịch sử, tôn giáo, tín ngưỡng, phong tục tập quán, các biểu tượng,...mà còn có giá trị tinh thần to lớn hướng dẫn chúng ta bằng những hình tượng nghệ thuật độc đáo, những suy nghĩ chất phác, ngây thơ. Đến với thần thoại chúng ta sẽ được sống lại không khí buổi bình minh của lịch sử dân tộc, tìm lại thuở nguyên vẹn, sơ khai của con người trong những bước đi chập chững đầu tiên.

Thần thoại chính là văn hóa nguyên sơ của nhân loại. Văn hóa đã trở thành một lĩnh vực hết sức rộng lớn, nó bao la như chính cuộc sống của loài người. Đó là vấn đề thuộc về nhận thức của con người trong toàn bộ cách nhìn, cách ứng xử của con người với tự nhiên và cộng đồng xã hội. Ngày nay, kí hiệu học được coi là hướng nghiên cứu chủ yếu của văn hóa học đương đại. Nó có nhiệm vụ tìm hiểu, cắt nghĩa các biểu tượng (symbol), vì xét đến cùng thế giới văn hóa là thế giới của biểu tượng. Biểu tượng luôn là những hình ảnh (kí hiệu) được ký gửi vào đó những hàm nghĩa kín đáo của một cộng đồng.

Việc giải mã văn hóa thực chất chính là việc giải mã các biểu tượng văn hóa. Ta có thể nhận thấy các biểu tượng đó ở nhiều lĩnh vực, trong đó văn học dân gian là một lĩnh vực quan trọng, bởi nó là sự thể hiện quan niệm, tư tưởng, thái độ, tình cảm một cộng đồng thông qua hệ thống hình tượng nghệ thuật các biểu tượng văn hóa, vì vậy nghiên cứu văn học dân gian từ các mã văn hóa dân gian, tìm các mã văn hóa ẩn tàng và biến hóa trong hình tượng văn học dân gian, đặc biệt trong thể loại thần thoại với những vị thần quyền lực là những khám phá hết sức lí thú và bổ ích. Đây chính là cơ sở để chúng tôi thực hiện đề tài ***Biểu tượng về quyền lực trong thần thoại người Việt***.

Con người luôn sống trong thế giới biểu tượng. Từ góc nhìn này, chúng tôi muốn làm nổi bật hệ thống các biểu tượng trong kho tàng thần thoại người Việt. Nó là chìa khóa giải mã đời sống văn hóa, tinh thần của cộng đồng các dân tộc nói chung và người Việt nói riêng. Đó cũng là hành trình trở về với giá trị văn hóa truyền thống, khi mà những vấn đề giữ gìn bản sắc dân tộc được đặt ra bức thiết.

Không chỉ vậy, thần thoại cũng là một trong những thể loại được đưa vào giảng dạy trong chương trình phổ thông. Do vậy, việc nghiên cứu trên sẽ giúp người giáo viên có những cách tiếp cận và nét nhìn mới về thể loại này.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Vấn đề nghiên cứu văn học dân gian từ lí thuyết biểu tượng

Trên thế giới, nghiên cứu biểu tượng là một công việc đã được các nhà khoa học đề cập đến từ rất lâu thông qua các chuyên ngành khoa học đã ra đời từ trước Công nguyên như toán học, triết học, sử học, xã hội học,... Mặc dù các chuyên ngành khoa học trên ít nhiều đã đề cập đến biểu tượng như một đối tượng để nghiên cứu nhưng chưa có công trình nào thực sự được coi là một chuyên ngành khoa học độc lập nghiên cứu các biểu tượng. Vào đầu thế kỉ XX, *ký hiệu học* (semiotics/semiology) ra đời, được coi là chuyên ngành khoa học đầu tiên nghiên cứu ý nghĩa các ký hiệu, tín hiệu, biểu tượng, hiện tượng văn

hóa,...Từ đó, giải nghĩa các thành tố văn hóa do con người sáng tạo ra trong quá trình phát triển văn hóa như ngôn ngữ, biểu tượng,...Với chuyên ngành khoa học này đã xuất hiện các nhà ký hiệu học hiện đại như Claude Lévi-Strauss, Jacques Lacan, Michel Foucault, Jacques Derrida, Roland Barthes, Julia Kristeva...

Nghiên cứu biểu tượng có thể coi là một trong những cách tiếp cận cụ thể nhất đối với văn hóa vì biểu tượng chính là sự kết tinh các giá trị văn hóa do con người sáng tạo nên. Có thể nói, việc nghiên cứu biểu tượng văn hóa ở Việt Nam được tiến hành khá sớm. Song chỉ từ thập kỉ thế giới phát triển văn hóa (1988 - 1997) trở lại đây việc nghiên cứu văn học, đặc biệt là văn học dân gian dựa trên lý thuyết về biểu tượng và các phương pháp tiếp cận nghiên cứu biểu tượng mới phát triển hơn trước cả về số lượng và chất lượng. Nhiều nhà nghiên cứu đã dùng lý thuyết về biểu tượng văn hóa để đối chiếu văn học và khám phá ra những công trình văn hóa trong văn học điển hình như Nguyễn Xuân Kính với *Thi pháp ca dao* (1993), tác giả tiếp cận biểu tượng từ văn học dân gian thông qua thi pháp học và các đặc trưng của thể loại ca dao. Ông được đánh giá là một trong những người tiên phong trong nghiên cứu biểu tượng của văn học dân gian Việt Nam. Hay tác giả Trần Thị An với bài viết “Những biểu tượng không gian thiêng trong truyền thuyết dân gian người Việt” (1999) in trong *Những vấn đề lí luận và lịch sử văn học của Viện Văn học* có thể được xem là một trong số công trình đầu tiên soi chiếu biểu tượng văn học đặt từ nền tảng văn hóa.

Nguyễn Văn Hậu, trong bài viết *Đi tìm bản sắc văn hóa dân tộc qua thế giới biểu tượng* (2009) đã đưa ra nhận định: *Bản sắc văn hóa dân tộc là sự biểu hiện về bản lĩnh sáng tạo của mỗi dân tộc. Nó được kết tinh thành những biểu tượng văn hóa và thông qua các hệ thống biểu tượng, ta có thể hiểu được tính cách của dân tộc đó.* Bài viết tuy không giải mã ý nghĩa các biểu tượng nhưng đã giới thiệu biểu tượng từ góc độ lý thuyết, khẳng định vai trò của biểu tượng trong quá trình nhận diện bản sắc văn hóa của mỗi dân tộc.

Năm 2011, tác giả Trần Lê Bảo với cuốn *Giải mã văn học từ mã văn hóa* đã phân nào quan tâm và coi trọng những nghiên cứu, giải thích mối quan hệ gắn bó giữa văn học và văn hóa trong thời đại ngày nay. Chính vì vậy mà việc tìm hiểu và giải mã văn hóa trong tác phẩm văn học không chỉ cần thiết cho việc nghiên cứu văn học trong nước mà cũng sẽ vô cùng cần thiết đối với việc nghiên cứu văn học nước ngoài.

Trong bài nghiên cứu đăng năm 2006, Nguyễn Thị Bích Hà đã sử dụng lý thuyết mã văn hóa để nghiên cứu văn học dân gian. Trong bài viết *Mã và mã văn hóa* đăng trên tạp chí Văn hóa dân gian. Trên cơ sở đó, năm 2013, Nguyễn Thị Bích Hà đã xuất bản cuốn *Nghiên cứu văn học dân gian từ mã văn hóa* (2013, NXB Văn hóa thông tin). Có thể coi đây là công trình đầu tiên chuyên sâu nghiên cứu văn học dân gian theo khuynh hướng biểu tượng luận. Công trình này đã trình bày một cách rõ ràng các phương pháp nghiên cứu văn học dân gian qua các mã văn hoá dân gian; quan niệm về văn hoá, mã văn hoá; mối quan hệ giữa văn hoá, văn hoá dân gian và văn học dân gian; cùng với đó là các khái niệm: tín ngưỡng, mã tín ngưỡng, phong tục tập quán, mã phong tục tập quán...; và những thao tác nghiên cứu văn học dân gian dựa vào mã văn hoá dân gian.

Từ 2007 đến 2014, Đinh Hồng Hải là tác giả đã có nhiều công trình nghiên cứu và dịch thuật giới thiệu phương pháp tiếp cận nghiên cứu biểu tượng (cấu trúc luận, ký hiệu học, nhân học): *Nghiên cứu biểu tượng và vấn đề tiếp cận nhân học biểu tượng ở Việt Nam* (2007), *Nghiên cứu văn hóa từ góc nhìn nhân học biểu tượng* (2010), *Cấu trúc luận trong nghiên cứu biểu tượng: từ ký hiệu học đến nhân học biểu tượng* (2012), *Khoa học về các ký hiệu* (Terence Hawkes, 2012), *Khám phá những biểu tượng trong văn học* (Raymond Firth, 2012),... Năm 2014, Đinh Hồng Hải đã tập hợp tất cả các bài viết trên trong *Nghiên cứu biểu tượng - Một số hướng tiếp cận lý thuyết*. Có thể xem đây là công trình đầu tiên giới thiệu một cách hệ thống lý thuyết về biểu